

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

081 «Право»
293 «Міжнародне право»

ПРИВАТНЕ ПРАВО І ПІДПРИЄМНИЦТВО

Збірник наукових праць

Випуск 22

КИЇВ 2023

Засновник:

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. 2023 Вип. 22. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2023. 198 с.

Всебічно аналізуються та узагальнюються теоретико-методологічні підходи до розуміння приватного права в умовах правової держави, розкриваються актуальні питання цивільного права та цивільного процесу. Значна увага приділяється питанням розвитку договірних правовідносин, розглядаються проблеми сучасного житлового права. Досліджуються актуальні проблеми господарського права. Суттєва увага приділяється проблемам міжнародного приватного права.

Для вчених-правознавців, викладачів, докторантів, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, усіх, хто цікавиться розвитком наукової думки в юридичній галузі.

Затверджено до друку вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (протокол № 1 від 25 січня 2023 р.)

Редакційна рада:

Ольга БАКАЛІНСЬКА, Юрій БУРИЛО, Оксана ВІННИК, Микола ГАЛЯНТИЧ, Богдан ДЕРЕВ'ЯНКО Володимирович, Юрій ЗАЙКА, Олег ЗАЙЧУК, В'ячеслав КОМАРОВ, Василь КОСТИЦЬКИЙ, Віталій КОРОЛЕНКО, Володимир КОРОЛЬ, Олександр КРУПЧАН, Віталій МАХІНЧУК, Галина МИРОНОВА, Володимир ПРИМАК, Михайло ТЕПЛЮК, Олена ШТЕФАН

Редакційна колегія:

Олександр КРУПЧАН (гол. ред.), Володимир БОБРИК, Валентина ВАСИЛЬЄВА, Микола ГАЛЯНТИЧ, Олена ГОНЧАРЕНКО, Юрій ЗАЙКА, Іван КАЛАУР, Анатолій КОСТРУБА, Володимир КОРОЛЬ, Жабя МАТЕУШ, Віталій МАХІНЧУК, Наталія МИРОНЕНКО, Дмитрій ПОСТОВАН, Вільям САЙМОНС, Тетяна ПОПОВИЧ (відп. секр.), Олена ШТЕФАН, Валентин ЩЕРБИНА

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 894 від 10.10.2022 р. (Додаток 2) журнал внесений до переліку фахових видань категорії "Б" у галузі юридичних наук (081 "Право", 293 "Міжнародне право").

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення Unicheck.

Офіційний сайт: ppp-journal.kiev.ua

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України забороняється.

За достовірність інформації, що міститься в друкованих матеріалах, несуть відповідальність автори.

Надруковані в інших виданнях матеріали до розгляду не приймаються.

У передрукованих публікаціях посилання на «Приватне право і підприємництво» обов'язкове.

<https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.22>

Адреса редколегії: 01042, Київ, вул. М. Раєвського, 23-А, а/с 136

www.ndippp.gov.ua

ndippp@adamant.net

<https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.22.5>

УДК 342.7: 347.115

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ
У ВІДНОСИНАХ З НАДАННЯ
ТРАНСКОРДОННИХ МЕДИЧНИХ
ПОСЛУГ**

Галина МИРОНОВА

доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник, головний науковий
співробітник

Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

<https://orcid.org/0000-0002-9136-586X>

Богдан ДЕРЕВЯНКО

доктор юридичних наук, професор, головний
науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

<https://orcid.org/0000-0001-7408-8285>

Галина МУЛЯР

доктор юридичних наук, доцент

Державний університет інфраструктури
та технологій (Київ)

<https://orcid.org/0000-0003-2636-0509>

Поглиблення інтеграційних процесів у країнах Європейського Союзу, зокрема, активізація руху людей, послуг, товарів, транскордонне співробітництво в економічній, соціальній, культурній сферах, у сфері охорони здоров'я, закономірно призвели до необхідності для узгодженого правового регулювання відносин з надання транскордонних медичних послуг.

Правовий напрям розвитку євроінтеграції є особливо актуальним для України і включає імплементацію європейських правових стандартів у сфері прав пацієнтів, охорони здоров'я, соціального забезпечення та передбачає обґрунту-

UDC 342.7: 347.115

**ENSURING THE RIGHTS OF
PATIENTS IN RELATIONSHIPS ON
THE PROVISION OF TRANSCORD
MEDICAL SERVICES**

Myronova, Galyna A.

Doctor of Law Sciences, Senior Researcher,
Leading Researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research
Institute of Private Law and Entrepreneurship
of the NALS of Ukraine (Kyiv)

Derevyanko, Bogdan V.

Doctor of Law Sciences, Professor, Chief
Researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research
Institute of Private Law and Entrepreneurship
of the NALS of Ukraine (Kyiv)

Muliar, Halyna V.

Doctor of Law Sciences, Associate Professor

State University of Infrastructure and
Technologies (Kyiv)

The deepening of integration processes in the countries of the European Union, in particular, the intensification of the movement of people, services, goods, cross-border cooperation in the economic, social, cultural spheres, in health care, naturally led to the need for an agreed legal regulation of relations on the provision of cross-border medical services.

The legal direction of European integration development is particularly relevant for Ukraine and includes the implementation of European legal standards in the field of patients' rights, health care, social security and provides

вання та впровадження нових норм та правових інститутів. Важливою складовою правового регулювання відносин щодо надання транскордонних медичних послуг є забезпечення прав пацієнтів.

Права пацієнтів на вибір методів лікування, лікаря та медичного закладу як у країні проживання, так і в країні отримання послуг є відносними, тому підлягають спеціальному регулюванню, зокрема обмеженням, які застосовуються як на національному, так і на наднаціональному рівнях. Спеціальна Директива 2011/24/ЄС обґрунтовує права громадян ЄС на доступ до медичних послуг за межами своєї країни, створює відповідну рамкову концепцію та встановлює правила для пацієнтів, які отримують планову медичну допомогу в іншій країні ЄС, вибираючи вид лікування, постачальника медичних послуг, послуг та відшкодування коштів, витрачених на лікування.

Законодавство України фрагментарно регулює відносини щодо надання транскордонних медичних послуг, що цілком зрозуміло, адже Україна лише на шляху до членства в ЄС і є країною з обмеженими ресурсами та перехідною економікою. Відтепер держава обмежує реалізацію прав українських пацієнтів на вибір постачальника медичних послуг у країнах ЄС та на відшкодування вартості наданих медичних послуг низкою умов.

Незавершеність вітчизняного регулювання відносин з надання транскордонних медичних послуг виявлятиметься у відсутності як цілісних правових механізмів, так і окремих інститутів забезпечення прав пацієнтів на рівні вимог законодавства ЄС. Крім того, існує низка неспецифічних для транскордонних медичних послуг проблем щодо забезпечення прав пацієнтів, зокрема, щодо врегулювання ряду правовідносин, які виникають у зв'язку з обробкою персональних даних в електронній системі охорони здоров'я. система догляду.

На порядку денному – запровадження в національне законодавство узгоджених положень законодавства ЄС про охорону здоров'я, приєднання

for the justification and introduction of new norms and legal institutions. Ensuring the rights of patients is an important component of the legal regulation of relations on the provision of cross-border medical services.

The rights of patients to choose methods of treatment, doctor and medical institution, both in the country of residence and in the country of receiving services, are relative, therefore subject to special regulation, in particular, restrictions applicable both at the national and supranational levels. The special Directive 2011/24/EU substantiates the rights of EU citizens to access medical services outside their country, creates a corresponding framework concept and establishes rules for patients receiving planned medical care in another EU country, choosing the type of treatment, provider of medical services and reimbursement funds spent on treatment.

The legislation of Ukraine fragmentarily regulates relations on the provision of cross-border medical services, which is understandable, because Ukraine is only on the way to EU membership and is a country with limited resources and a transition economy. As of now, the state limits the exercise of the rights of Ukrainian patients to choose a provider of medical services in EU countries and to reimbursement of the cost of medical services provided by a number of conditions.

The incompleteness of the domestic regulation of relations on the provision of cross-border medical services will be manifested in the absence of both integral legal mechanisms and separate institutions to ensure the rights of patients at the level of the requirements of EU law. In addition, there are a number of problems not specific to cross-border medical services in ensuring the rights of patients, in particular, regarding the settlement of a number of legal relations that arise in connection with the processing of personal data in the electronic health care system.

On the agenda is the introduction into national law of the agreed provisions of EU health care law, the accession of

України до єдиного медичного простору ЄС та імплементація актів ЄС щодо транскордонних медичних послуг, зокрема Директиви 2011/24/ ЄС.

Ukraine to the single EU medical space and the implementation of EU acts on cross-border medical services, in particular, Directive 2011/24/EU.

Ключові слова: право ЄС, охорона здоров'я, медичні правовідносини, права пацієнтів, транскордонні медичні послуги, медичний туризм

Keywords: EU law, health care, medical legal relations, patients' rights, cross-border medical services, medical tourism

Поглиблення глобалізаційних та інтеграційних процесів в країнах Європейського Союзу, зокрема, інтенсифікація переміщення людей, послуг, товарів, транскордонного співробітництва в економічній, соціальній, культурній сферах, в охороні здоров'я закономірно зумовили необхідність узгодженого в межах ЄС правового регулювання відносин з надання транскордонних медичних послуг. Ці об'єктивні процеси обумовлюють підвищену увагу та науковий інтерес до проблем правового регулювання надання медичних послуг пацієнтам незалежно від їхньої державної афіліації.

Правовий напрям євроінтеграційного розвитку є особливо актуальним для України та включає в себе, серед іншого, імплементацію європейських правових стандартів у сфері прав пацієнтів, охорони здоров'я, соціального забезпечення та передбачає обґрунтування і запровадження нових норм та правових інститутів. Зокрема, це стосується сфери транскордонного медичного обслуговування, яка є складною та багаторівневою системою, що знаходиться на перетині аналізу з боку різних наукових напрямів. І це є явищем природним та позитивним в умовах сучасної тенденції до диверсифікації галузевих досліджень. Правовідносини, що виникають при наданні медичних послуг за кордоном, регулюються нормами приватного та публічного права. Тому ця проблематика досліджувалася у вітчизняній науковій літературі в різних аспектах: міжнародно-правових стандартів транскордонного медичного обслуговування та соціального забезпечення, колізійного регулювання медичних відносин з іноземним елементом, господарського та адміністративно-правового регулювання діяльності з надання послуг медичного туризму, цивільно-правового регулювання відносин з надання медичних послуг.

Проблеми транскордонного співробітництва країн Європейського Союзу (далі – ЄС) у сфері охорони здоров'я висвітлила О. Фірсова [1]. Інституційно-правові засади координації систем соціального забезпечення в ЄС аналізували К. Шестакова, С. Яремчук і О. Гнатчук [2]. Окремий плідний напрям досліджень становить проблематика медичного туризму, якій присвячено чимало праць з різних правових та економіко-господарських аспектів. Питанням досвіду країн ЄС щодо колізійного регулювання відносин у сфері медичного туризму присвячено працю П. Корневої [3]. Проблемні аспекти правового регулювання в Україні інституту медичного туризму системно викладено в працях В. Теремецького [4], А. Подзірова [5], Є. Гнедика [6].

Предметом даної розвідки автори обрали проблему забезпечення прав пацієнтів у відносинах з надання транскордонних медичних послуг. Метою статті є дослідження правового забезпечення основних прав пацієнтів в контексті транскордонного медичного обслуговування за законодавством ЄС та України. Завданнями дослідження є аналіз та порівняння норм актів ЄС та України щодо забезпечення прав пацієнтів в контексті транскордонного медичного обслуговування, виявлення прогалин вітчизняного законодавства та формування пропозицій щодо його вдосконалення.

Дослідження проведено на засадах аналізу нормативно-правової бази, літературних джерел, опису та узагальнення спектру наявних досягнень та проблем у сфері транскордонних медичних послуг. Застосовано метод сходження від загального до конкретного, завдяки якому основні права пацієнта висвітлено в спеціальному аспекті транскордонного медичного обслуговування. Порівняльно-правовий метод надав можливість

проаналізувати законодавство України із європейськими правовими стандартами забезпечення прав пацієнтів у відносинах з надання транскордонних медичних послуг.

1. Права пацієнтів у правовідносинах з надання транскордонних медичних послуг в праві ЄС

Право на медичну допомогу та права пацієнтів закріплені на рівні норм права ЄС та національного законодавства окремих країн співдружності. Відмітною особливістю інституту прав пацієнтів є наявність в його складі значної частини тих прав, які є похідними від природних прав людини, що утверджені в міжнародно-правових актах світового та європейського рівнів. У статті 6 Лісабонської угоди закріплено, що «основні права, гарантовані Європейською конвенцією про захист прав і основні свободи [...] є частиною права Європейського Союзу, будучи загальними принципами права» [7]. Те саме стосується й інших важливих актів європейського та міжнародного права, які безпосередньо не є актами ЄС, проте містять фундаментальні принципи щодо прав людини, рамки та стандарти прав пацієнтів та у такий спосіб є частиною правового регулювання відносин за участю пацієнтів. До таких, зокрема, відносяться: Загальна Декларація прав людини від 10.12.1948, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966, Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини від 04.04.1997. Не заглиблюючись спеціально у тему прав пацієнтів, яка не є предметом даної розвідки, слід лише вказати на ті основні положення, що слугуватимуть основою для реалізації цілей дослідження.

Правовідносини за участю пацієнтів як споживачів послуг медичного та немедичного спрямування мають виразну специфіку. Це пов'язано з особливим суспільним значенням об'єктів, на охорону та підтримання яких спрямована медична діяльність, та спеціальним правовим статусом пацієнта як отримувача послуг, носія прав людини та суб'єкта особистих немайнових прав. Транскордонна медична послуга, з одного боку, є видом послуги, що підпадає під дію норм як приватного, так і публічного законодавства, якими регулюються відносини з надання послуг у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення. З іншого боку, надання послуг у секторі охорони здоров'я та медичної допомоги має свої особливості з огляду на наявність спеціальних чутливих об'єктів та прав, які підлягають спеціальному захисту на рівні норм міжнародно-правових актів з прав людини.

Враховуючи наведене, правовий прядок здійснення окремих прав пацієнтів залежить від їх правової природи – належності до абсолютних чи відносних прав. Статус права як абсолютного передбачає розуміння певних об'єктивних відмінностей у здійсненні цього права та в механізмі втручання держави і інших учасників відносин в його здійсненні. Абсолютність права передбачає, що здійсненню права його суб'єктом протистоїть юридичний обов'язок усіх інших учасників відносин утримуватися від будь-яких фактичних та юридичних дій або бездіяльності, що можуть призвести до його порушення. Також у сучасному розумінні природи права присутній такий її вимір як спеціальний порядок обмеження: абсолютні права не підлягають обмеженням за будь-яких обставин; відносні права можуть бути обмежені, якщо такі обмеження передбачені законом, є необхідними у демократичному суспільстві та мають законну мету (охорона державної безпеки, громадського порядку тощо) [8, с. 302–304].

У сучасній доктрині медичного права [9] до таких, що мають найвищий абсолютний захист, можна віднести декілька прав пацієнтів, що походять від фундаментальних прав людини на гідність, цілісність, недоторканність, закріплених у: статті 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [10], статті 3 Хартії фундаментальних прав ЄС [11], статтях 3, 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [12], статтях 5–10 Конвенції про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини [13]. Зокрема, йдеться про право на добровільну інформовану згоду на медичне втручання, відмову від такого, а також про право на отримання повної медичної інформації. Саме ці права підпадають під ознаки абсолютних, оскільки здійсненню цих прав їх суб'єктами протистоїть юридичний обов'язок усіх інших учасників відносин – органів державної влади, установ і організацій, приватних осіб – утримуватися від дій або бездіяльності, що можуть призвести до їх порушення. Також вони відносяться до абсолютних за такою ознакою, як спеціальний порядок обмеження.

Тому особливістю правовідносин з надання транскордонних медичних послуг є обов'язкове включення до тих норм, які визначені законодавством або умовами договору, додатково абсолютних прав учасників відносин, які походять від природних прав людини. Так, усі права пацієнтів, закріплені в актах міжнародного, європейського права, є обов'язковими складовими національного законодавства, права ЄС, договорів про надання медичних послуг нарівні з іншими, в тому числі диспозитивними, умовами.

Проте права пацієнтів на вибір методів лікування, лікаря та медичного закладу, як в країні проживання, так і в країні отримання послуг, є відносними, які конкурують із правами інших учасників відносин, публічним інтересом, або зіштовхуються із об'єктивними чинниками. Отже, ці права підлягають обмеженням, застосовним як на національному, так і наднаціональному рівнях. Так, право пацієнта на вибір постачальника послуг має свою межу вияви правомірної дискреції надавача медичних послуг (як окремого фахівця, так і закладу будь-якої організаційно-правової форми). Зокрема, це стосується реалізації надавачем медичних послуг права на припинення правовідносин з пацієнтом за визначених умов, права на відмову від надання окремих послуг пацієнту з міркувань совісті, з інших об'єктивних та суб'єктивних причин. Вибір пацієнтом методів лікування обмежується стандартами професійної медичної діяльності та настановами з медико-технологічних документів надання медичної допомоги, фінансовими та технологічними ресурсами.

Отже, в контексті транскордонних медичних послуг правовий режим окремих прав пацієнтів корелює з їх кваліфікацією як прав абсолютних чи відносних. Правове забезпечення абсолютних прав пацієнта полягатиме у декларації цих прав та закріпленні додаткових гарантій їх дотримання як в актах права ЄС, так і нормах національного права та у договорах. Включення прав пацієнтів, які походять від прав людини, до актів законодавства, що регулюють відносини з надання транскордонних медичних послуг, забезпечує додаткові правові гарантії поваги до гідності, недоторканності та незалежності пацієнта в аспекті добровільної інформованої згоди та отримання повної медичної інформації. Так, у статті 4 Директиви 2011/24/EU «Про права пацієнтів під час транскордонного надання медичних послуг» [14] закріплено обов'язки держави-члена, що надає медичні послуги, серед яких такі, що гарантують абсолютні права пацієнта: обов'язок надання відповідної інформації, щоб допомогти окремим пацієнтам зробити поінформований вибір, у тому числі щодо варіантів лікування, доступності, якості та безпеки медичних послуг; обов'язок забезпечити дотримання права пацієнта на конфіденційність щодо обробки персональних даних та права на доступ до письмових або електронних медичних записів. Так само акти національного законодавства окремих країн містять правові механізми, що слугуватимуть додатковими інструментами для реалізації інформованого вибору пацієнта в конкретних умовах певної юрисдикції.

Що стосується правового забезпечення відносних прав пацієнта, то правові межі свободи вибору пацієнта є вельми рухливими та залежать від багатьох чинників правового та поза правового характеру. Правові механізми забезпечення свободи вибору пацієнтом виду лікування та постачальника медичних послуг різняться від країни до країни, що обумовлено економічною спроможністю держави, фінансовими та ресурсними потужностями сектору охорони здоров'я, панівними культурними та правовими традиціями тощо. Тому правове регулювання відносин з надання транскордонних медичних послуг у праві ЄС відбувається за спеціальними правилами, які визначають правові процедури надання послуг у сфері охорони здоров'я, механізми здійснення прав пацієнтів під час лікування за кордоном, спеціальні умови вибору пацієнтом лікаря, медичного закладу, методів лікування.

Спеціальні акти ЄС, якими регулюються транскордонні відносини, покликані врахувати спільні європейські цінності та принципи і забезпечити належний рівень уніфікації правового регулювання певного виду відносин з метою встановлення чітких та прозорих механізмів. Саме задля цієї мети Європейським парламентом та Радою ЄС було прийнято Директиву 2011/24/EU від 09.03.2011 «Про права пацієнтів під час транскордонного надання медичних послуг».

Основна заявлена мета Директиви 2011/24/EU полягає в обґрунтуванні прав громадян ЄС на доступ до медичних послуг за межами своєї країни та створенні відповідної рамкової концепції. Права, гарантовані Директивою 2011/24/EU, є похідними від прав людини та прав пацієнтів в європейській правовій традиції, з урахуванням особливостей галузі охорони здоров'я та транскордонних медичних послуг. Даний правовий акт встановлює нові умови для забезпечення якісного медичного забезпечення громадян ЄС, уточнює правила співробітництва та координації держав-учасниць та значно розширює права пацієнтів в сфері транскордонної охорони здоров'я. До того в Регламенті 1408/711/ EU «Про застосування схем соціального забезпечення щодо осіб, що працюють за наймом, та їхніх сімей під час пересування в межах Співтовариства» [15] було унормовано лише окремі заходи соціального захисту, зокрема щодо доступу до медичної допомоги для громадян ЄС на території іншої держави для найманих працівників, самозайнятих осіб та членів їх родин. Регламентом 883/2004/ EU «Про координацію систем соціального забезпечення» [16] було урегульовано надання невідкладної медичної допомоги в юрисдикції ЄС та право на отримання в іншій державі необхідного лікування, якщо воно не доступно у країні громадянства.

Пізніше Європейським судом з прав людини було прийнято низку знакових рішень на користь пацієнтів [17], якими було визнано нові права пацієнтів в контексті транскордонного медичного обслуговування, зокрема щодо отримання планової медичної допомоги в іншій країні ЄС, вибору виду лікування, надавача медичних послуг та відшкодування вартості витрачених на лікування коштів. У такий спосіб права пацієнтів на вибір методів лікування, лікаря та медичного закладу поповнилися новим правом – на відшкодування витрат на медичне обслуговування в іншій країні – та набули визнання і спеціальної регламентації на рівні директиви ЄС та національного законодавства країн учасниць.

Права пацієнтів, що належать до відносних, в умовах отримання ним транскордонних медичних послуг обумовлюються низкою правил, умов та обмежень. Так, положення Директиви 2011/24/EU застосовуються лише до осіб, застрахованих відповідно до правил національного законодавства. Правилами передбачено обов'язок отримання пацієнтом або його представниками попереднього дозволу країни афіліації (приналежності пацієнта). Витрати застрахованої особи на медичну допомогу в країні, відмінній від країни громадянства пацієнта, відшкодовуються лише на рівні витрат на аналогічні медичні послуги у країні громадянства. Положення Директиви 2011/24/EU не застосовуються до послуг довгострокового догляду, метою яких є підтримка людей, які потребують допомоги у виконанні рутинних, повсякденних завдань; доступу до органів та розподілу органів для цілей трансплантації органів; державних програм вакцинації проти інфекційних захворювань, які спрямовані виключно на захист здоров'я населення. Крім того, передбачено обмеження прав пацієнта у вигляді права фармацевта згідно з національними правилами відмовити з етичних міркувань у відпуску продукту.

Вказані попередні умови та обмеження прав пацієнтів щодо вибору видів медичної допомоги, надавачів медичних послуг, відшкодування витрат на медичне обслуговування є звуженням правової свободи пацієнтів у сфері транскордонного медичного обслуговування. Проте дані обмеження підпадають під критерій першочерговості загального інтересу, який може бути пов'язаний із загальною метою забезпечення достатнього та постійного доступу до збалансованого діапазону високоякісних послуг, бажанням держави контролювати витрати та уникати, наскільки це можливо, будь-яких марних витрат фінансових, технічних і людських ресурсів.

2. Права пацієнтів в контексті транскордонного медичного обслуговування в законодавстві України

Законодавство України фрагментарно регулює відносини з надання транскордонних медичних послуг, що є зрозумілим, адже Україна лише знаходиться на шляху до членства у ЄС та є країною з обмеженими ресурсами та перехідною економікою. Проте певним чином у вітчизняних нормативно-правових актах врегульовані окремі аспекти цих відносин, зокрема щодо прав пацієнтів на отримання лікування за кордоном.

У статті 36 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [18] передбачено, що громадяни України можуть направлятися для лікування за кордон за певних умов. Порядок направлення громадян України для лікування за кордон затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1079 [19]. Порядком передбачено, що направленню на лікування за межі держави підлягають лише ті хворі, яким неможливо надати необхідну медичну допомогу в закладах охорони здоров'я України. Також зазначено, що цей факт має бути підтверджений висновком комісії Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ).

Розгляд питання про направлення хворого для лікування за кордон ініціюється закладом охорони здоров'я та направляється до територіального МОЗ із комплектом визначених документів, зокрема: заявою хворого (або його законного представника), випискою з медичної карти амбулаторного (стаціонарного) хворого за формою 027-1/о; листом-направленням від територіального органу МОЗ; згодою на обробку персональних даних відповідно до законодавства; зобов'язанням громадянина або його законного представника подати до МОЗ письмову інформацію (звіт) про обсяги проведеного лікування та обсяги коштів, витрачених на лікування пацієнта, надану іноземним закладом охорони здоров'я. Надалі Комісія приймає рішення про неможливість надання хворому допомоги в Україні, здійснює пошук іноземного закладу, який може її надати, домовляється з ним, вносить дані про хворого до відповідного реєстру та видає наказ про направлення хворого на лікування за кордон і здійснює перерахування коштів до іноземного закладу.

Відповідно до Порядку направлення громадян України для лікування за кордон, витрати, пов'язані з направленням громадянина для лікування за кордон, можуть включати лише оплату вартості лікування, діагностики як частини лікувального процесу та відшкодування вартості проїзду громадянина та однієї особи, що його супроводжує, до місця лікування та їх повернення, а також оплату банківських послуг.

В особливий період воєнного стану в Україні наказом МОЗ від 05.04.2022 № 574 [20] затверджено критерії, що визначають категорії пацієнтів, медична та реабілітаційна допомога яким може надаватись за кордоном. Наказом передбачено можливість направлення за кордон для лікування пацієнтів, які потребують надання медичних послуг доступність яких значно обмежена в Україні, а саме: пацієнтів з травмами, отриманими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, які потребують надання третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги; пацієнтів, які потребують надання комбустіологічної допомоги через ураження внаслідок значних опіків; пацієнтів дітей з новоутвореннями, які потребують надання третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги; повнолітніх пацієнтів з новоутвореннями, які мають задовільний функціональний стан та потребують надання третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги; пацієнтів дітей з рідкісними (орфанними) захворюваннями, які потребують надання третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги. Відповідність критеріям направлення громадян України за кордон для лікування під час дії воєнного стану підтверджується формою первинної облікової документації № 027/о «Виписка із медичної карти амбулаторного (стаціонарного) хворого».

На період дії воєнного стану урядом України запроваджено спеціальний порядок направлення осіб зі складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, на лікування за кордон [21]. Порядком передбачено, що направлення захисників України на лікування за кордон ініціюється закладами охорони здоров'я, в яких вони перебувають на лікуванні та/або реабілітації, про що складається клопотання щодо необхідності направлення захисника України для лікування за кордон у довільній формі. Наказом керівника військово-медичного закладу утворюється консиліум, до складу якого повинні входити не менше п'яти лікарів, щонайменше два з яких є працівниками закладів охорони здоров'я, які надають спеціалізовану медичну допомогу та не належать до сфери управління державних органів, що входять до складу сектору безпеки і оборони. Консиліум протягом трьох календарних днів від дати надходження здійснює розгляд клопотання, за результатами якого приймає рішення.

Направленню для лікування за кордон з метою отримання медичної та/або реабілітаційної допомоги підлягають особи із складових сил оборони та сил безпеки, постраждали у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, за умови наявності висновку про необхідність направлення на лікування за кордон та повідомлення від Координаційного центру з надзвичайних ситуацій (Emergency Response Coordination Centre) Європейської Комісії через електронну платформу “Система раннього попередження та реагування” (Early Warning and Response System) про готовність конкретної країни – члена ЄС на безоплатній основі прийняти на лікування та/або письмового підтвердження готовності закладу охорони здоров'я іноземної держави на безоплатній основі прийняти на лікування.

У разі коли у МОЗ відсутні повідомлення від Координаційного центру із надзвичайних ситуацій (Emergency Response Coordination Centre) Європейської Комісії через електронну платформу “Система раннього попередження та реагування” (Early Warning and Response System) про готовність конкретної держави – члена ЄС на безоплатній основі прийняти на лікування та/або пропозиції закладів охорони здоров'я іноземних держав на безоплатній основі прийняти на лікування конкретного захисника України з надісланого переліку, МОЗ та МЗС вживають заходів до пошуку відповідних закладів охорони здоров'я іноземних держав.

Транспортування захисників України до державного кордону організовує МОЗ за сприяння Міноборони, МВС та Адміністрації Держприкордонслужби. Після перетину державного кордону транспортування до закладів охорони здоров'я іноземних держав здійснюється за сприяння МЗС та МОЗ.

Таким чином, громадяни України мають можливість реалізувати окремі права в контексті транскордонного медичного обслуговування. Такі права пацієнта на вибір лікування, надавача послуг у значній мірі обмежені через об'єктивні та суб'єктивні чинники, що детермінували особливості вітчизняних правил направлення громадян для лікування за кордон.

3. Проблемні аспекти забезпечення прав пацієнтів у відносинах з транскордонного надання медичних послуг в законодавстві України

Неповнота та фрагментарність вітчизняного регулювання відносин з надання транскордонних медичних послуг виявляються у тому, що відсутні як цілісні правові механізми, так і окремі інститути для забезпечення прав пацієнтів на рівні вимог права ЄС. Ці прогалини створюють перешкоди для імплементації Україною Регламентів та Директив ЄС щодо транскордонних соціальних та медичних послуг.

Станом натепер держава обмежує низкою умов здійснення прав пацієнтів України на вибір постачальника медичних послуг в країнах ЄС та на відшкодування вартості медичних послуг. Направленню на лікування за межі держави підлягають лише ті пацієнти, яким неможливо надати необхідну медичну допомогу в закладах охорони здоров'я України, що має бути підтверджено висновком комісії МОЗ України. Витрати, пов'язані з направленням громадянина для лікування за кордон, можуть включати лише оплату вартості лікування, діагностики (як частини лікувального процесу) і відшкодування вартості проїзду громадянина та однієї особи, що його супроводжує.

На період дії воєнного стану запроваджено додаткові критерії направлення громадян України для лікування за кордон. Також на період дії воєнного стану на лікування за кордон можуть направлятися особи зі складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією, за умови наявності готовності конкретної держави – члена ЄС на безоплатній основі прийняти на лікування таку особу.

Існує низка неспецифічних для транскордонних медичних послуг проблем у забезпеченні прав пацієнтів, які мають бути вирішені в контексті імплементації норм права ЄС у національне законодавство. Зокрема, йдеться про незгодженість правового регулювання прав осіб без громадянства, відсутність механізму професійного страхування медичних працівників, нерозвиненість єдиного медичного простору країни тощо. Системні проблеми виникають у зв'язку з обробкою медичних даних пацієнта, нерегульованістю доступу пацієнтів до власних електронних медичних карток та забезпеченням захисту персональних і медичних даних пацієнтів.

Окремими позитивними кроками на шляху подолання цих перешкод стали процеси трансформації сектору охорони здоров'я, розпочаті урядом України із 2017 року. Станом на тепер досягнуті значні успіхи на шляху реформування фінансування охорони здоров'я, цифрової трансформації медичної сфери, в тому числі переведення медичних записів пацієнта в електронний формат, запровадження єдиного медичного простору через приєднання надавачів медичних послуг усіх організаційно-правових форм до електронної системи охорони здоров'я. Проте досі в Україні залишається проблема надання інформованої згоди на обробку персональних даних та доступу до захищених законодавством даних внаслідок їх неналежного зберігання, передавання. Чинним законодавством не охоплюється врегулювання низки правовідносин, які виникають у зв'язку з обробкою персональних даних в електронній системі охорони здоров'я щодо: пріоритетності захисту персональних та медичних даних пацієнтів, запровадження системи електронних медичних карток, створення реєстрів постачальників медичних послуг, спеціалізованих каталогів рейтингу постачальників медичних послуг та лікарів.

Відповідно до Регламенту Європейського парламенту та Ради ЄС 2016/679 від 27 квітня 2016 р. «Про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та вільного обігу таких даних» [22] згода суб'єкта персональних даних, тобто надання дозволу на обробку його персональних даних, повинна володіти такими невіддільними ознаками, як: добровільність (відсутність прямого чи опосередкованого примусу при наданні згоди, та можливість відкликати її в будь-який час); поінформованість (можливість отримати в доступному вигляді достовірну інформацію про те, хто, з якою метою буде обробляти його персональні дані, кому будуть передаватися, які саме дані, а також про права, визначені законом; визначена форма надання згоди, однозначність якої не повинна викликати сумнівів упродовж усього часу проведення обробки персональних даних. Тому в Україні залишається проблема надання поінформованої згоди на обробку персональних даних та доступу до захищених законодавством даних внаслідок їх неналежного зберігання, передавання.

Розроблення проекту Закону № 8153 «Про захист персональних даних» [23], який підготовлено на заміну чинного однойменного закону, є необхідним кроком на шляху вирішення низки системних проблем захисту персональних даних пацієнтів у світлі розвитку міжнародних стандартів. Документ має на меті підвищення рівня захисту конституційного права на повагу до приватного життя через посилення стандартів обробки персональних даних. Законопроект № 8153 передбачає реалізацію таких ключових правових завдань: деталізацію принципів обробки персональних даних; більш чітке формулювання підстав обробки персональних даних; деталізовані та прозорі вимоги до згоди на обробку персональних даних, які дозволять уникнути зловживань та маніпуляцій; розширення прав суб'єктів персональних даних та механізм їх реалізації; чітке визначення обов'язків контролера і оператора персональних даних; порядок повідомлення про витік персональних даних; інститут відповідальної особи з питань захисту персональних даних, її функціональні обов'язки, вимоги та порядок призначення; фінансову відповідальність, адміністративно-господарські санкції, що застосовуються до контролера та/або оператора за порушення права на захист персональних даних, які дозволять забезпечити дієвість закону та виконання його вимог.

Важливим аспектом з точки зору предмета дослідження є запропоноване законопроектом визначення спеціальних термінів, що стосуються чутливих даних (генетичних даних, даних про стан здоров'я); суттєве розширення прав суб'єктів персональних даних: на інформацію; на доступ до персональних даних; на виправлення персональних даних; на забуття; на заперечення проти обробки персональних даних; на обмеження обробки персональних даних; на захист від автоматизованого прийняття рішення; на захист своїх прав та відшкодування шкоди. Також встановлено особливі вимоги до обробки чутливих персональних даних; порядку розгляду вимог суб'єкта персональних даних контролерами та операторами.

Законопроектом № 8153 пропонуються назрілі зміни до порядку обробки персональних даних в електронній системі охорони здоров'я. Так, статтю 11 Закону України «Про

державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» подано у новій редакції, за якою доступ до даних про пацієнта, що містяться в електронній системі охорони здоров'я має право лікар, з яким пацієнт (його законний представник) уклав декларацію, інші медичні працівники, на яких поширюється зобов'язання відповідно до статті 40 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Також доступ до даних пацієнта надано працівникам Національної служби здоров'я України з метою перевірки наданих медичних послуг встановленим умовам надання таких послуг, умовам укладених договорів про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій.

На подальше Україна повинна бути готовою до того, що наднаціональні акти та рішення компетентних органів ЄС впливатимуть на вітчизняну правову політику в сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення. На порядку денному стоїть запровадження у національне право узгоджених положень права охорони здоров'я ЄС, приєднання України до єдиного медичного простору ЄС та імплементація актів ЄС з транскордонних медичних послуг, зокрема Директиви 2011/24/EU.

Висновки

Забезпечення прав пацієнтів є важливою складовою правового регулювання відносин з надання транскордонних медичних послуг. Правовий режим здійснення окремих прав пацієнтів залежить від їх правової природи – належності до абсолютних або відносних прав. Особливістю правовідносин з надання транскордонних медичних послуг є обов'язкове включення до тих норм, які визначені законодавством або умовами договору, додатково абсолютних прав учасників, які походять від природних прав людини.

Права пацієнтів на вибір методів лікування, лікаря та медичного закладу, як в країні проживання, так і в країні отримання послуг, є відносними, тому підлягають спеціальному врегулюванню, зокрема, обмеженням, застосовним як на національному, так і наднаціональному рівнях. У спеціальній Директиві 2011/24/EU обґрунтовано права громадян ЄС на доступ до медичних послуг за межами своєї країни, створено відповідну рамкову концепцію та закріплено правила щодо отримання пацієнтами планової медичної допомоги в іншій країні ЄС, вибору виду лікування, надавача медичних послуг та відшкодування вартості витрачених на лікування коштів.

Законодавство України фрагментарно регулює відносини з надання транскордонних медичних послуг, що є зрозумілим, адже Україна лише знаходиться на шляху до членства у ЄС та є країною із обмеженими ресурсами та перехідною економікою. Станом на тепер держава обмежує низкою умов здійснення прав пацієнтів України на вибір постачальника медичних послуг в країнах ЄС та на відшкодування вартості наданих медичних послуг.

Неповнота вітчизняного регулювання відносин з надання транскордонних медичних послуг виявляється у тому, що відсутні як цілісні правові механізми, так і окремі інститути для забезпечення прав пацієнтів на рівні вимог права ЄС. Крім того, існує низка неспецифічних для транскордонних медичних послуг проблем у забезпеченні прав пацієнтів, зокрема щодо врегулювання низки правовідносин, які виникають у зв'язку з обробкою персональних даних в електронній системі охорони здоров'я.

На порядку денному стоїть запровадження у національне право узгоджених положень права охорони здоров'я ЄС, приєднання України до єдиного медичного простору ЄС та імплементація актів ЄС з транскордонних медичних послуг, зокрема Директиви 2011/24/EU.

Посилання:

1. Фірсова О. Д. (2011) Транскордонне медичне обслуговування в Європейському Союзі: досвід для України. Економіка та держава. № 2. С. 149-150.
2. Шестакова К., Яремчук С., Гнатчук О. (2022) Координація систем соціального забезпечення у сфері соціального страхування в Європейському Союзі: інституційно-правовий аспект. Університетські наукові записки. № 3 (87). С. 125-137.
3. Корнева П. М. (2021) Колізійне регулювання відносин у сфері медичного туризму. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Вип. 65. С. 364-369.

4. Теремецький В., Подзіров А. (2022) Правове становище суб'єктів владних повноважень у сфері медичного туризму. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. Вип. 1 (97). С. 169-181.
5. Подзіров А. (2021) Правова природа відносин у сфері медичного туризму. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. Вип. 4 (96). С. 205-216.
6. Гнедик Є. (2019) Засоби регулюючого впливу держави у сфері медичного туризму. Підприємництво, господарство, право. № 3. С. 80-86.
7. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: EUR-Lex - 12007L/TXT - EN - EUR-Lex (europa.eu)
8. Петришин О. В., Погребняк С. П. та інші (2015) Теорія держави і права. Підручник. 368 с.
9. Миронова Г. (2021) Абсолютні права людини у сфері охорони здоров'я: які є правові підстави обмеження. Медичне право. № 2 (28). С. 57-70.
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
11. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Голос України. 2001, 10 січня.
13. Конвенція про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини від 04.04.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text.
14. Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0024>.
15. Регламент Ради ЄС про застосування схем соціального забезпечення щодо осіб, що працюють за наймом, та їхніх сімей під час пересування в межах Співтовариства № 1408/71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_653#Text.
16. Regulation (EC) No 883/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the coordination of social security systems (Text with relevance for the EEA and for Switzerland. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32004R0883>.
17. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 16 May 2006.
The Queen, on the application of Yvonne Watts v Bedford Primary Care Trust and Secretary of State for Health. Reference for a preliminary ruling: Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) - United Kingdom. Social security - National health system funded by the State - Medical expenses incurred in another Member State - Articles 48 EC to 50 EC and 152(5) EC - Article 22 of Regulation (EEC) No 1408/71. Case C-372/04. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:62004CJ0372>.
18. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
19. Про забезпечення організації направлення громадян України для лікування за кордон: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1079. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1079-2017-%D0%BF#Text>.
20. Про затвердження Критеріїв направлення громадян України для лікування за кордон на період дії воєнного стану та визначення закладів охорони здоров'я, які здійснюють координацію направлення громадян України для лікування за кордон на період дії воєнного стану: Наказ МОЗ України від 05.04.2022 № 574. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0414-22#Text>.
21. Постанова Кабінету Міністрів України: Про забезпечення організації направлення осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон від 05.04.2022 № 411 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 14.10.2022 № 1169). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2022-%D0%BF#Text>.
22. Про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та вільного обігу таких даних: Регламент Європейського парламенту та Ради ЄС від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.
23. Про захист персональних даних: проект Закону України № 8153. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40707>.

Статтю було подано	25.12.2022	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	30.12.2022	The article was revised
Статтю було прийнято	12.01.2023	The article was accepted